

Ernst Barlach és a szegénység vetületei

„A szobrászat
egymagában mégsem elégít ki, ezért
rajzolok is,
és mivel még ez sem elégít ki,
írok is. [...]”
Az élet olyan végtelenül gazdag.”¹

Szegény Barlach minden híján

Ernst Barlach (1870–1938) a mottó szerint esetleg arra gondolhat, hogy az egyes művészeti formák törekvései a teljesség, a tökéletesség kifejezésére elégtelenek, hiányosak, tökéletlenek, azaz szegények, s ennek – a szegénységnek – az elismerése, elfogadása, kifejezése biztosítja végül a tökéletesség megformálásának gazdag lehetőségeit. Alapvető kiindulásként tehát: a szegénység a nagy hiány. Hogy hogyan jutott Barlach erre a belátásra, és hogy miként tanult meg élni vele, megtudjuk abból, ahogyan maga számol be élete fejlődéstörténetéről 1927-ből visszatekintve. (Leben, Életem)²

A kiskamasz Barlach – úgy 14–15 évesen – büszke, hogy igyekszik a rajzolással ügyeskedni (28/47–48), öntelt, hogy szélsőséges íráskísérletének közönséget szervez (30/49–50), és öntudatra ébred, hogy jó az agyagozással figurákat formálni (30–31/50). Hamburgban a szakiskolásnak – úgy 18 évesen – mindez hiányba fordult. Első tanára kétségbe vonta, hogy valaha is bármi jóra valótló létrehozzon. Nem talált ösztönző példát. Hiába várt eredményt. Meztelenül, pőrén állt egy rettenetes pusztaban. (35/54) A tökéletlenség érzete, kedvetlenség, a vigasz hiánya kínozta. (39/58) Kielégülést az utcán keresett vázlatokat készítve, de ösztövére firkái egészen lehangolták. (39–40/59) Nem látott célt maga előtt. (41/60) Maga sem tudta, mi van a fejében. (45/64) Párizsban – már 25 évesen – mellékszereplőnek érezte magát. (47/66) Drezdában tudatosította, hogy halálosan keveset tanult, és még a pénze is elfogyott. (50/69) Friedrichrodában – 26 évesen

- 1 Ernst Barlach an Friedrich Düsel, Hamburg, 15. und 16. 6. 1889. *Briefe*, 23–24. Fordítása: Magyar.
- 2 Ebben a részben az első/második számok a német/magyar szövegre vonatkoznak.

– csiszolatlan és életlen véleménye és lelkiismerete, tompa ítélete, kétségessé vált életkedve kushadásra kényszerítette. (51/70) Az üzleti életben zöldfülű. (52/71) Céltalansága miatt a létben sodródó uszadéknak vélte magát; regénye befejezetlen maradt; gyengeség, zavarodottság, szertelenség, alaktalanság, kiforratlanság, termékletlenség, fölöslegességérzet, meddő fáradtság mérítette ki. (53/72) Ennyire futotta 1905-ig. Úgy-ahogy az emberélet útjának felén...

Fokozhatatlan üresség. Telíthetetlen kimerültség. Mérhetetlen hiány – anyagában, lelkében. Szegény Barlach! Hogyan tovább? Irány Oroszország!

Barlach és Oroszország szegénysége

Az 1906-ban megtett – június 17-től szeptember 17-ig tartó³ – oroszországi útjára az imént leírtak után így gondolt vissza Barlach: „ez olyan kívülről, mint belülről, ez kétség nélkül igaz.” Kielégíthetetlen éhséggel falta a várost, a pusztát; kivédhetetlen kiüresedettsége tette fogékonná erre. Kielégítetlen szükség járt vele, telítődésre nyitott üresség. Oroszországban adatott meg Barlach számára a forma; az első két koldus: az emberi állapot jelképe a maga leplezetlenségében Ég és Föld között – „a gazdag Kézből (aus der reichen Hand) került az én szegény (in meine arme⁴) kezembe”. (Leben 54–55; Életem 73)

A leplezetlen jelkép velejárója a megrendítő felismerés, a megvilágosodás: minden kifejezhető, kinyilvánítható – kinyilatkoztatás lehet –, legyen az pokoli Paradicsom vagy paradicsomi Pokol, miként Oroszországban az egyik vagy mindkettő megvalósul. Barlach itt nyert ihletéből született alkotásai közül kettő terrakotta – a *Kövér koldusasszony* és az *Imádkozva siránkozó vak koldus* – megjelent az 1907-es *Berliner Secession* kiállításán. Kedélye fellelkesült a kétségtelenül megbízható ítéletű fogadtatástól és a távlatokat biztosító támogatástól, amely a kiadói, kiállításszervezői és műkereskedői tevékenységet végző Paul Cassirer (1871–1926) személyében testesült meg. (Leben 55; Életem 73–74; Katalog 35)

3 Az irodalmi napló dátumaitól eltérően Barlach noteszbejegyzése szerint augusztus 2-től szeptember 27-ig tartott az út. (Prosa I: 518)

4 Így! Főnévi alaptag nélkül. A nyelvi/nyelvtani szerkezet hiányos. „Szegény” kifejezés. Szóval/szótlatlanul stílusosan beszédes. – Azonban talán nem teljesen véletlenszerűen magyaros filológiai interferencia az „in meine Arme” lehetőségének felvetése sem; a Marix Verlag ezt a változatot hozza (az impresszum szerint: „Der Text wurde behutsam revidiert nach der Ausgabe Berlin 1928”). Azaz a lehetőség valóban Barlach mind ez ideig művésziileg „szegény kezébe” hullott. Ugyanakkor a kézművesség szempontjából tanulságos az Arm és az Art etimológiai rokonsága. (Wahrig 437 és 441) Zavarba ejtőnek tűnik a hiány támasztotta szegénység gazdagító telítődése.

Beláttuk: Barlach átélte a szegénység mélységét. Ő maga szembesült a pusztai mélyszegénységgel. (Reise; Russland⁵) Majd megtapasztalta az elfogadás felemelő gazdagságát is. Ég és Föld között része lett a Pokolban és a Paradicsomban.

Égi és földi koldusok

Barlach részéről az 1911. augusztus 11-i levelében jótanácsot kap a kereskedelmi és jogi végzettséggel is rendelkező műértő Wilhelm Radenberg (1877–1933): „hasonlítsa össze az orosz vázlatkönyvben lévő ceruzás vázlatot – a *Kövé*r koldusasszonyt – az abból lett szoborral. Semmit nem változtattam azon, amit láttam, pontosan olyannak láttam, mert az ellenszenvest, a furcsát és (vakmerően szóval) az istenit egyszerre láttam.” (Brieft 142) Lássuk az összehasonlítást!

Az 1906-os első és második vázlat felirata *Kövé*r koldusasszony. (Russland 142–143) Az 1907-es kiállítás katalógusában *Orosz koldusasszony* megnevezéssel szerepel. Az első vázlaton az asszony megrajzolt arca határozottan, szinte szúrósan jobbra szegeződik. A második vázlaton az arcnak csak körvonala van, s azt a felöltőnek a mellkason összeérő vonala élesen köti össze az asszony felöltőből kikerekedő hasával. Az arc és has mintha a nézőt fogná be, falná föl. A terrakotta szobor arca balra néz a távoli horizontra, tekintete céltalan hatást kelt, szinte érdektelen közömbösség telepszik enyhe keserűséggel lekonyulni látszó ajkaira. Mindkét vázlat és a szobor alakja is a földön ül, jobb kezére támaszkodik, jobb lábát maga alá behúzza, bal lába térde erre merőlegesen felhúzza támasztja alá bal karját; kibillenő helyzetet egyensúlyozni kívánó tartás. Pillanatokra megszerzett kényelem – magatehetetlen feszültség hosszú időn át. A szobor szembeötlő drámai újdonsága a koldusasszony kezében a megdöntve tartott tálka. A tálka kisebb és homorú mása a hasa többszörös domborulatának, és hasonmása arca-feje kendővel hangsúlyozott kerekségének. Ez az ő karakterjegye: üres–éhes–szegény. Ki ad neki ételt alkalmas időben? (Vö. Zsoltár 145[144],15; PhZs II: 718) Szegénynek minden időpont alkalmas: sorsdöntő pillanat. (Vö. Timm 66–67, valamint nála a 22. tábla 5. és 6. képe)⁶

Az *Orosz koldusasszony* párja a *Vak koldus* szobra. Az ember a földön foglal helyet törökülésben. Két lába többé-kevésbé vízszintes alátámasztásként függőlegesen emeli a törzsét, a feje szelíden ájtatos-kegyes tartással az égre tekint. Ez lehet az ő karakterjegye. Teste egyensúlyához foghatóan kezei ölébe fektetve egyensúlyban tartják tálkáját. Felénk is forduló tálkája szélének

5 Köszönöm Ásványi Ilona és Samodai Éva segítségét, hogy ezt a kiadványt könyvtárközi kölcsönzés útján igénybe vehettem.

6 Lásd még: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Barlach_Russische_Bettlerin_mit_Schale_Steinzeug_Richard_Mutz_Berlin_E-Barlach_Haus_VW_II_103.pdf (Utolsó letöltés: 2021. 10. 27.)

íve gallértalan ingjének nyakával, továbbá álla és hajkoronája körvonalával együtt a mi szemünket is az égre emeli. Szenvtelen, ránctalan arca nyugodt várakozást tükröz. Sürgetés nélkül fogadná el akár a mennyei kenyeret is? (Vö. Zsoltár 78[77],24–25; PhZs II: 629) Szegénynek bármely időpont alkalmas, hogy elteljék az égi javakkal. (Vö. Bettler)⁷

A kezével földre támaszkodó *Tálkás orosz koldusasszony* és a tekintetével az égre kapaszkodó *Vak koldus* lényegi vonásai egy újabb plasztikus alkotásban egyesülnek: *Orosz koldusasszony* (I [1907]; Bettlerin 7; Russland 346–347), illetve ennek későbbi változata (II [1932]).⁸ Redőződő lepleibe burkolt asszonyunk a földön ül, illetve a földön ülve előredől, az arcát aligha látjuk, majd-hogynem akárki lehet. Az egyik ceruzavázlat négy másik között látható. A földön kuporgó (asszony)alak teljesen előreborulva két kezével a térdébe – önmagába – kapaszkodik.⁹ (Russland 336) Egy másik vázlat ceruza- és szénrajzán egy nőalak térdelve előrehajol, de tekintetét felemeli, és a két vézna karját, kezét előre nyújtja – kér, könyörög, segítő kapcsolatot keres és vár. (Bettlerin 8; Russland 186) Egy figyelembe vehető harmadik vázlat szénrajza egy földre telepedett *Ülő orosz parasztasszony* képe.¹⁰ (Russland 334) Kendőbe burkolta fejét, arcát elfordítja, kezét ölébe rejt, térdét enyhén felhúzza sarkára, lábfeje támaszkodva tartja magát, mintha egy sejtelmesen körvonalazható egyenlő szárú háromszögbe zárkózna. A koldusasszony szobrának véglegesített változatáról készített, azt antikizáló reneszánsz környezetbe – már-már szentélybe – illesztő tollrajz szintén háromszöget sejtet a kezek és a fej három pontját figyelve. A parasztasszonyéhoz képest a koldusasszony rajzának kettős – derékszögű és íves vonalakkal határolt – környezete még inkább szembeötlővé teszi a hát domború-védekező vonalát, valamint a fej és a kézfej közötti kar ívének homorú nyitását. (Bettlerin 10; Schurek 32; Crepon 62) Érdeemes az *Orosz koldusasszony* szobrát teljesen körüljárni.¹¹ Támaszkodva domborodó jobb tenyerét a föld tölti be,

7 Lásd még: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ernst_Barlach_-_Blinder_Bettler_Steinzeug_1906_Werkstatt_Richard_Mutz_Berlin_E_Barlach_Haus_Hamburg.pdf (Utolsó letöltés: 2021. 10. 27.)

8 Wirkliche 42–43. Lásd még: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:G%C3%BCstrow,_Atelierhaus_am_Heidelberg,_Ernst_Barlach,_russische_Bettlerin_II.JPG (Utolsó letöltés: 2021. 10. 27.)

9 Lásd: https://www.barlach-haus.de/museum/sammlung/>Zeichnungen>Ernst_Barlach:_Fünf_figürliche_Studien,_1906/07,_Bleistift (Utolsó letöltés: 2021. 10. 27.)

10 Lásd: <https://www.lwl.org/marsLWL/de/instance/picture/Werke-des-Kuenstlers-Ernst-Barlach-1870-1938.xhtml?rs=2&ls=L2RIL2luc3RhbmlNlI2tvLnhdG1sP29pZD0xNTkyJnJlbElkPTEwMDEmZnJvbU9pZD0xNTkyJmJvcmlRlcM9dHJ1ZS5yZXN1bHRJbmcZvVHlwZUIkPTE3MiZ2aWV3VHlwZT10aHVtYnMmc29ydERlZmluaXRpb249QVJDElWRU5VTUJFUio0xjNlR0dW1iU2NhGjVjbmRleD0wJnJvd0NvdW50c0luZGV4PTU!&oid=17812> (Utolsó letöltés: 2021. 10. 27.)

11 Rövidfilm a szobor másolatáról: https://www.youtube.com/watch?v=hWX5-TBL_T8 (Utolsó letöltés: 2021. 10. 27.)

előrenyújtott bal kezének homorú tenyere az égre nyitott. Olyan szegény, hogy tálkája sincs. Testrésze – a keze – önmaga lénye és létállapota egészét fejezi ki. Elfogadásra kinyújtott bal keze felől nézve láthatjuk leplével takart, de befogadásra nyitott öle öblét. Fentről szemlélve bal tenyere homorúsága megismétlődik teste egészében – felülnézetben teremtett alakja és lénye beteljesedésre vár. Oldalról figyelve újra látjuk a bal tenyér formáját az egész test méretében függőlegesen élére fordítva – oldalnézetben is szembesülünk a lét teljességére váró formával. Az egész testét fedő leple ráfeszül mélyen lehajtott fejére is. Kortalan és szinte arctalan. Szegény bárki lehetne. Én is. Te is. Az Ég és Föld között. Ne feledjük azonban: az vetett alapot a földnek, akinek a keze az eget alkotta (vö. Zsoltár 102[101],26; PhZs II: 744), és ő viseli az ember gondját (vö. Zsoltár 8,5; 144[143],3; PhZs II: 429 és 504). A keze tenyerét nyújtó és az annak alakját eltörölhetetlen karakterként magára öltő teremtmény kéri, várja, reméli a Teremtő keze segítségét.

Emberi és isteni koldus

Barlach édesanyja 1920. augusztus 5-én meghalt. Az ő élete végéről emlékezik meg a művész önéletrása utolsó bekezdésében. Barlach úgy véli, hogy a fiai gondját viselni kívánó anya leginkább bajukban, gondjukban, inségükben, nehéz helyzetükben, nélkülözésükben, szükségükben (Not) osztozott. (Wahrig 2595–2596) A sors keze nem sok jót osztott nekik. Betegségében élőhálott édesanyja mégis erőtlen kezébe vette Barlach fiának nevelését. Gyengeségében is volt ereje, hogy ezt akarja (wollen), és kapott erőt, hogy ezt teljesen be is fejezze (vollenden).¹² (Leben 59; Életem 77–78) Barlach – egy lelkész unokája¹³ – azt tapasztalhatta meg, hogy aki a világ megítélése szerint erejében szegény, az hite szerint erejében gazdag lehet. (Vö. Jak 2,5) Ezt illusztrálhatja egy 1920-ban vázolt szénrajz és a belőle 1924-ben készült litográfia: *Frau Sorge*, az aggódva, bajlódva, betegen, gondok közt, nyomorúságban, nyugtalanul, szegénységben, szorultságban, szükségben is gondoskodó, törődő asszony.¹⁴

Látunk egy erejét vesztett gyöngye öregasszonyt. Törekeny alak, de nem szárnyaszegett. Vézna karjai, csont és bőr kezei botjai felső végére támaszkodva tartják rongyolódott kendővel borított testét. Szenvtelen arckifejezése céltudatosságával közelít felénk, visszafordíthatatlanul jön velünk szembe. Sötét tömeghatása ellenállhatatlanul feltartóztathatatlan. Hajlott háta vona-

12 Itt: a német szövegben a szókezdő zöngés [w] zöngétlen (a zöngésségben elszegényedett) párjának [v] meghallása zárja az életírást az utolsó szó elején.

13 Apai nagyapja: Gottlieb Ernst Barlach (1803–1874) lelképíztör. (Családfa a Prosa I. függelékében. Kép: Schurek 6)

14 Crepon 157. Lásd még: https://www.moma.org/s/ge/collection_ge/artist/artist_id-335_role-1_sov_page-104.html (Utolsó letöltés: 2021. 10. 28.)

lának ívébe illeszkedik vállai közé húzott feje ránk szegeződő tekintetével. Látványosan szép halálfejes szender¹⁵ – *Acherontia Atropos*: mitologikusan pokoli könyörtelenség¹⁶ – benyomását kelti; lepkeszárnyakra emlékeztetnek kendője hosszan csüngő csücskei. Ezek háromszögeinek hegyes szöge és a köztük húzódó szűk sáv a szemléltőt célozza. Kissé roggyant térdei mintha teste középvonaltól enyhén eltérnének. Halálra vált. Halálra szán. Nem fog ez már így sokáig menni.

Barlach mégis megy tovább. Édesanyja példája – gyengeségében megnyilvánuló ereje – számára kegyelmi eseménnyé nemesedhetett; szegénnyé lett sorsát értük vállalta, hogy az ő szegénysége által ők gazdagságban részesüljenek. (Vö. 2Kor 8,9) Ezt a személyes, családi, egyéni tapasztalatát Barlach egyetemessé, univerzálissá, katolikussá teszi. Pár évvel egy nagy világégés után felmutatja, leképezi az *Isteni Koldus* alakját. (Timm 67, valamint nála a 24. tábla 6. és 7. képe [az 1920–21-ben készített szénrajz, illetve az 1922-ben megjelentetett fametszet]¹⁷)

Az isteni Koldus a szénrajzon balra igyekszik. A fametszeten jobbra szeretne jutni. A Föld színén térül-fordul az Ég vándora. Már hányadszor? Nem is megy könnyen. Hónalját mankó teteje támasztja alá. Keze a mankó alját szorítja. Mikor indult kopásnak a mankó? Mennyi idő alatt vásott el? Kiszámíthatatlanul régen, követhetetlenül hosszú ideje. A létraszerű falépcső talán kapcsolat (volt) az Ég és Föld között. Fokai mióta enyésznek csorbulva, repedve, törve? Lehet (majd) még közlekedni Föld és Ég között? A képen – most éppen a létrától eltérő irányba – az isteni Koldus a mankó tövét markolva térden vonszolja kapcacsomóba becsavart lábfejét maga után.¹⁸ Mióta vált mozgásában korlátozottá, hátrányos helyzetűvé? Miért? Megviselt arcát aggodalom és vesződő törődés vonásai metszik. Feje körül pedig dicsfény? Vagy csak napfény. Kérdés viszont: felkelő vagy lenyugvó? A felszín mindazonáltal puszta és üres; itt egyetlen fa sincs. A létra meghasadt, megszakadt fokai alatt és között, illetve az isteni Koldus előtt és mögött – szinte Hieronymus Bosch után szabadon – még élő és már halott, eltorzult arcú emberi alakok, maradványok tűnnek (f)el kényelmetlen, kifacodott, kiszervezett, elenyésző állapotban. Az isteni Koldus szemszögéből nézve paradicsomi Pokol és pokoli Paradicsom jelképét látjuk Ég és Föld között. S hogy miért is? A Fönséges és Magasságbe-

15 Lásd: <https://www.izeltlabuak.hu/faj/halalfejes-szender> (Utolsó letöltés 2021. 10. 28.)

16 Akherón: a poklot átszelő örömtelen, bánatot okozó, alvilági folyó. Atroposz: a Moirák egyike, akik a sors alakításába nem engednek beavatkozást; ő az elháríthatatlan, az elkerülhetetlen, a hajthatatlan, a megváltoztathatatlan.

17 Lásd még: https://www.moma.org/s/ge/collection_ge/artist/artist_id-335_role-1_sov_page-77.html (Utolsó letöltés: 2021. 10. 29.)

18 Vö. *A béna, a vak és a kolduló öregasszony* 1919-ben készített fametszetével. (Russland 375) A béna a mankója tövét markolva térden vonszolja maga után a lábát. S mikor fog járni a béna, látni a vak, s ki hirdeti az örömhírt a szegegynek? Emlékszünk? Mt 11,5; Iz 35,5–6; 61,1.

li Örökkévaló a szegénységet választotta. Kiüresítette önmagát. Lemondott mindenhatóságáról az embernek szabad akaratot adva, velük sorsközösséget vállalva. Az emberi szabad akarat elszenvedett következményeinek hatása a mellékszereplőkön és képpalkotó maradványaik halmazán látható. Ami pedig a Koldust illeti – mindenhatóságáról lemondva igazolódott mindenhatósága: még ezt is megtehetette. Isteni. Koldusszegényen. Királyi gazdagon.

Vele és az emberekkel – Vele, valamint az Ő képére és hasonlatosságára teremtettekkel, a szegény rokonokkal – mire juthatunk? Szegények – mindig velünk lesznek. (Vö. MTörv 15,11a; Mt 26,10; Mk 14,7; Jn 12,8)

Szegény rokonság

Barlach 1909-ben kezdett el dolgozni egy tizenkét részből álló, abszurd elemeket hordozó és groteszk vonásokat mutató drámán, amelynek 1911-ben *A húsvéti emberek* munkacímét adta. Az 1912-ben befejezett írás 1918-ban jelent meg: *A szegény rokon*. (Vetter; Rokon)¹⁹ A művet 1919-ben újra kiadta litográfiákkal együtt.²⁰ Először 1919. március 19-én vitték színre. (Chick 373)

A dráma az Elba partján és egy ottani fogadóban zajlik. A szereplő utazók egy hajóra várnak, de az késik. Bár az Elba folyik, az idő állni látszik. Húsvétvasárnap délután-este – amikor a nap már lemenőben, sőt már le is bukott, amikor világosságot kell gyújtani, de a lámpás fénye kialszik – az egyik főszereplő öngyilkosságot kísérel meg, és másodjára meg is hal. A másik két főszereplő a szuicid Hans Iver mellett Isenbarn kisasszony és Siebenmark. Egymás „genetikai” rokonai lehetnek a nevükben anagrammaszerű jelsorváltozatoként meghúzódó betűhalmaz miatt (3×a, 2×b, 3×e, 3×i, 3×n, 3×r, 3×s).

A főszereplők rokonsága gondolataikban tükröződik és szavaikban visszhangzik. Amiket Siebenmark beszél Hans Iver sorsáról, azokra így utal vissza Isenbarn kisasszony: „egész eddig ezt suttogta bennem is egy hang, és egyszerre csak a te ajkadról hallom ezeket a szavakat.” (25/219) A fogadóban az utazók jó része jelenlétében a Hans Iver és Siebenmark között folyt beszélgetést Isenbarn kisasszony szobája ajtaja mögül hallgatózva követte, s amikor ez kiderül, Isenbarn kisasszony így vall: „nekem úgy tűnt, mintha én magam beszélnék veled.” Tudniillik Hans Iver személyében. Ezt Siebenmark visszaigazolja: „ha jól meggondolom, én is végig úgy éreztem, mintha veled beszélnék, és nem vele.” (42/238)

19 Ebben a részben is az első/második számok a német/magyar szövegre vonatkoznak.

20 A litográfiákat lásd: <http://www.ernst-barlach.com/gr-054-der-arme-vetter.html> (Utolsó letöltés: 2021. 10. 31.)

A főszereplők – és a mellékszereplők, önmeghatározásuk szerint „Vergleichweise Gespenster” (Vetter 76) – kilétük, mibenlétük, állapotuk, helyzetük értelmezéséhez, felfogásához példázatszerűségeket (Gleichnis; Vetter 9, 14;), példázatszerű fiktív történetet (Geschichte; Vetter 20), vagy tudva-tudatlanul éppen bibliai példázatot vesznek igénybe. Amikor Hans Iver már színre lépett, úgy mutatkozik be, mint aki „nagyon jó házból való – igen, csak elcsavargott, elzüllött... eltévedtem.” (12/202–203) Siebenmark önmaga másik énjével úgy hozakodik elő, „mint a rossz útra tévedt fiúval,” aki „megszökött”, de elgondolkodik azon, hogy „[mi] lenne, ha elszegődnék inasnak egy időre a Nagyúrhoz.” (57/256–257) A kispénzű Siebenmark, a vőlegény emlékezetébe idézi a menyasszony, Isenbarn kisasszony, hogy átadta neki az egész vagyonát (74/275) – „Hab und Gut”.²¹ A menyasszony most tékozol, vagy minősít, hogy a (leendő) rokon – szegény?

Miután Hans Iver először ejtett sebet önmagán, majd a fogadóba került, úgy utalnak rá, mint húsvéti báránynak, aki egyúttal maga volt a vadász is, majd az esemény után „lucokban fetrengett odakinn.” (22/214–215). Ekkor lép közbe Siebenmark az irgalmas szamaritánus szerepében, és a sérültért megkéri a fogadóst: „tartsa úgy, mintha a saját rokonom lenne... A költségeit megtérítem.” Amikor azonban szóba kerül, hogy majd a házába vitetnék, megváltoztatja az állását: „Nem rokonom, egyáltalán nem...” (24–25/217) Szegény „rokon”!

Később, koccintgatás közben Hans Iver jellemzi Siebenmark személyiségét. A szerencsétlen („verarmtes”), elfuserált, félresikerült, teremtmény – „a szegény rokon” („verarmter Vetter) – titulusát adja neki. (30/224) Siebenmark egy szalambábú segítségével bíz, merthogy az teli van tömve. Hans Iver viszont az üres perselyben látja saját sorsának jelképét: „üres, teljesen üres, megfoghatatlan, semmiség – és mégis teli sóvárgással és reménnyel.” (31/225) Mint az orosz koldusok; mégis, amit nem lenne szabad elkövetnie, majd elköveti – elkeseredett szabad akarattal.

Korábban s még később, sorsa magyarázatoként Hans Iver egy analógiát hív segítségül. Épp adott társalkodóját kérdezi: „Azt hiszi, hogy az eredeti bűn története (Geschichte) teljességgel képtelenség? Nem, valami van benne.” (12/203) Majd alkalmi hallgatóihoz is így szól: „ha azt akarnám, hogy megértsek, Ádámnál és Évánál kellene kezdenem.” (39/234) Onaluk és ővelük, akik szabad akaratuk tudatos és sorsdöntő alkalmazása következtében szegénységünk eredeti rokonai.

21 Hermann August Menge (1841–1939) már 1909-ben lefordított, azonban csak 1925/26-ban, majd újra 1939-ben kiadott Újszövetség-fordításában szerepel a vagyonra vonatkozó „Hab und Gut” kifejezés; „Da verteilte jener das Hab und Gut unter sie” (Lk 15,12; <https://gratis.bible/de/meng39/luke/15/>) és „verkaufe dein Hab und Gut und gib (den Erlös) den Armen” (Mt 19,21; <https://gratis.bible/de/meng39/matt/19/>). (Utolsó letöltések: 2021. 10. 31.)

Miután az imént Hans Iver és Siebenmark esetében úgyahogy tisztázódott a rokonság szegénységi foka, Isenbarn kisasszony is színt vall. Hans Iver halála után kapcsolatukat rendezendő, Siebenmark választásra szólítja fel őt kettejük között. A kisasszony visszakérdez: „Szabad a választás?” A választás erejét Siebenmark „lövés” élességéhez és visszavonhatatlanságához, sorszerű döntéséhez hasonlítja. A menyasszony „lő” – a vőlegény „elesik”. Választott. Akarattal. Szabadon. A tapasztalható helyett a tapasztalhatatlant. (75/277–278) Hans Iver a választott. Az ő relációjában Isenbarn kisasszonytól is kérdezheti az egyik mellékszereplő a következőket: „Ismeri a történetet arról az emberről, aki az egész világot agyon akarta ütni, mert nem volt elég jó neki? De hogyan csinálja? Akkor eszébe jutott, kezdhethné magával is, úgyszólván a dolog túlsó végén, de akkor ki végzi el a maradék munkát?” (20/212) Visszafordulásra szorító zsákutca. Groteszk helyzet, abszurd beszéd – mi benne a rendszer? Mi a halál értéke? Mi az élet ára végül?

A darab végjátékában értesülünk arról, hogy Isenbarn kisasszony nyomtalanul távozott, s csak egy cetli érkezett felőle: „én nem ez vagyok többé.” Az üzenet után „teljes aláírás” állt. Értelmező vonatkozásként: ő nem ő? A név után még ez volt olvasható: „egy Nagyúr szolgálóleánya” – „Magd eines hohen Herrn.” Ő ez? Apáca lett? Katolikus? Talán – „als Gleichnis”. (Vö. 76/278)

Érdekes az utolsó rész záradékában a szolgálólány – „Magd” – megjelölése. A végső fordulat a befejező rész nyitó jelenetét vonzza. Miután Siebenmark és társai behozzák Hans Iver holttestét, Isenbarn kisasszony megrendülten ismeri fel, majd részvételen némasággal figyel. Siebenmark végül ekkor szólítja először előnevén – „Léna” –, keresztnevén. Ezt a kezdetet és véget összekapcsolhatjuk. Léna – Magd. Azaz visszafordulásra szólít a helyzet: Magd – a – Léna. Aki nem érinthette a Nagyúr testét. (Vö. Jn 20,17) Amikor azonban Siebenmark ütni kezdi a holtat, hogy keljen fel – „Stehen Sie auf, hoher Herr” –, az élőt, Isenbarn kisasszonyt érinti az ütés. Siebenmark elveszti józanságát, önuralmát, folytatja furcsa kapcsolattartását, a halottal is éltetné relációját: „föl kell hogy támadjon” („er muß wieder auferstehen”) a megszólított „Keljfeljancsi” („Stehaufmännchen”). (70–71/271–273)

Mire, miért, miként jó ez a sok abszurd, groteszk, kifordított példázat, példabeszéd, példás történet, mikro- és makroutalás előre-hátra? Barlach esetében, életművében ez a fajta szövegalkotás olyan lehet, mint a gipszmakett nyomán készült öntömintha, vagy a rajzvázlat vonásai után készített metszet. Hogy a bal átadja helyét a jobbnak és viszont. Hogy a negatív előhívja a pozitívot, s hogy belássuk: a pozitív horpadásai, homorulatai, sza-

kadásai, törései, torzulásai a misztérium nyomelemei. A folyamatos kétség²² mellett kell hozzá az aszketikus kitartás.²³

Barlach szegény?

Samuel Beckett, aki 1936. október 2-án érkezett Németországba, és 1937. április 2-án utazott el onnan (Nixon 2010: 1 és 28; Nixon 2011: 193), de április 1-én még megrendelte Barlach drámái közül *A szegény rokon* címűt is, egy 1938. október 24-e után írt levelében rokonlélekként jegyzi meg: „Szegény Barlach meghalt. Dans la misère.” (Beckett 645) Igen ám, de szobraiban, rajzaiban, írásaiban Barlach „gondot visel a szegényre,” s talán ezért menekülhetett meg az 1937-es „Elfajzott művészet”, a nemzetiszocialisták szellemileg szegény szemében degeneráltnak tűnő alkotókat bemutató kiállítás nehéz napjaiban is. (Vö. Zsoltár 41[40],2; PhZs II. 595; Tób 4,7b) „»Törődött a szegény és a nyomorult ügyével, azért minden rendjén ment. Vajon nem ez jelenti-e ismerni engem?» – mondja az Úr.” (Jer 22,16) Végső soron boldog, aki a szegénység lelkületével él. (Vö. Mt 5,3) Tehát – Barlach és a szegénység vetületei tekintetében – minden rendben.

Irodalom

- Beckett, Samuel: *The Letters*, Volume I: 1929–1940. Eds. Martha Dow Fehsenfeld and Lois More Overbeck, George Craig and Dan Gunn, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- Bettler. Hell, Franziska: Das Objekt des Monats (Ernst Barlach, *Blinder Bettler*) https://www.ernst-barlach-stiftung.de/fileadmin/Sonstiges/EBS-Objekt_des_Monats_Maerz.pdf (Utolsó letöltés: 2021. 10. 27.)
- Bettlerin. Hell, Franziska: Das Objekt des Monats (Ernst Barlach, *Russische Bettlerin II*) https://www.ernst-barlach-stiftung.de/fileadmin/Sonstiges/EBS-Objekt_des_Monats_Mai.pdf (Utolsó letöltés: 2021. 10. 27.)
- Biblia*. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Fordították és magyarázták Dr. Gál Ferenc, et al. Szent István Társulat, Budapest, 1973.
- Briefe*. Barlach, Ernst: *Briefe*. Ausgewählt von Franz Fühmann, Hinstorff Verlag, Rostock, 1972.
- Chick, Edson M.: Ernst Barlach's *Der arme Vetter*: A Study. *The Modern Language Review*, 57(1962)3:373–384. URL: <https://www.jstor.org/stable/3721827> (Utolsó letöltés: 2021. 10. 13.)
- Crepon, Tom: *Leben und Leiden des Ernst Barlach*, Hinstorff Verlag, Rostock, 1990.

22 *Der Zweifler* (A Kétségkedő): <https://www.lempertz.com/de/kataloge/lot/1059-1/318-ernst-barlach.html> és https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/58/G%C3%BCstrow_Gertrudenskapelle_-_Barlachsammlung_Zweifler.jpg (Utolsó letöltések: 2021. 10. 27.)

23 *Der Asket* (Az aszkéta): https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/84/Ernst_Barlach_Der_Asket_1925_Nussbaum-1.jpg (Utolsó letöltés: 2021. 10. 27.)

- Életem. Ernst Barlach: Életem, a magam szavával, in *Szemben a gonosz-szal, Ernst Barlach művészete*, ford. Bor Ambrus, Corvina, Budapest, 1973, 31–78.
- Katalog der Dreizehnten Ausstellung der Berliner Secession*. Ausstellungshaus am Kurfürstendamm, Berlin, 1907. <https://archive.org/details/katalogderausste1319berl/page/34/mode/2up> (Utolsó letöltés: 2021. 10. 26.)
- Leben. Barlach, Ernst: Ein selbsterzähltes Leben (1927), in *Prosa I*, i. m. 11–59.
- Magyar Éva: „Megpróbáltam a maszk mögé nézni” (Levélrészletek), *Liget*, 1999/2. 64–66. <https://ligetmuhely.com/liget/ernst-barlach-megprobaltam-a-maszkok-moge-nezni/> (Utolsó letöltés: 2021. 10. 02.)
- Marix. Barlach, Ernst: *Ein selbsterzähltes Leben – Güstrower Fragmente*. Marix Verlag, Wiesbaden, 2011.
- Nixon, Mark (2010): Chronology of Beckett’s Journey to Germany 1936–1937 (based on the German Diaries), *Journal of Beckett Studies*, 2010/2. 245–247. <https://www.eupublishing.com/doi/pdf/10.3366/jobs.2010.0007> (Utolsó letöltés: 2021. 10. 24.)
- Nixon, Mark (2011): *Samuel Beckett’s German Diaries 1936–1937*, Continuum, London – New York, 2011.
- PhZs II. *Pannonhalmi Zsolozsma*. A Magyar Bencés Kongregáció Zsolozsmáskönyve, II. kötet, Évközi idő, Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalmi, 2004.
- Prosa I. Barlach, Ernst: *Das dichterische Werk*, Zweiter Band, Die Prosa I, Herausgegeben von Friedrich Dross, R. Piper & Co Verlag, München, 1958.
- Reise. Barlach, Ernst: Die Reise nach Russland (Russisches Tagebuch; Eine Steppenfahrt [1906 und später]), in *Prosa I*, i. m. 237–301.
- Rokon. Barlach, Ernst: *A szegény rokon*, ford. Bognár József, in *Hoppá, élünk!* Német expresszionista drámák, válogatta és a jegyzeteket írta Hajnal Gábor, Európa, Budapest, 1982, 193–278.
- Russland. *Barlach und Russland: Ernst Barlachs Russlandreise im Sommer 1906*, Ausstellung und Katalog bei Jürgen Doppelstein, Ernst Barlach Gesellschaft, Hamburg, 2002.
- Schurek, Paul: *Barlach: Eine Bildbiographie*. Kindler Verlag, München, 1961.
- Timm, Werner: Gestaltungsphasen im Werk Ernst Barlachs, in *Forschungen und Berichte*, Bd. 9, Kunsthistorische Beiträge (1967), 65–69+T22-T26. Published by: Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, URL: <https://www.jstor.org/stable/3880591> (Utolsó letöltés: 2021. 10. 25.)
- Újszövetség. Ford. Simon Tamás László. Bencés Kiadó, Pannonhalmi Főapátság, 2014.
- Vetter. Barlach, Ernst: *Der arme Vetter*, Textband und Mappe mit fünfunddreißig Lichtdrucken nach den Steinzeichnungen, Hinstorff Verlag, Rostock, 1964.
- Wahrig, Gerhard: *Deutsches Wörterbuch*, Bertelsmann Lexicon-Verlag Reinhard Mohn, Güterslohn, 1970.
- Wirkliche. Barlach, Ernst: *Das Wirkliche und Wahrhaftige*. Herausgegeben von Franz Fühmann. Hinstorff Verlag, Rostock, 1970.
- Zsoltárok könyve*. Ford. Simon Tamás László. Bencés Kiadó, Pannonhalmi Főapátság, 2020.